

τέρα ἐπωνυμία *Πρόσφυμα* (πρὸ. *Λίκυμμα*) τῶν ὑποκειμένων τῇ Ἑραίῳ χωματωδῶν λόφων.

Κατὰ ταῦτα νομίζομεν ὅτι ἐνδελεχῆς ἔρευνα θὰ φέρῃ εἰς φῶς πολλοὺς καὶ σημαντικοὺς θολωτοὺς τάφους, ὧν ἓνα ἀσφαλῶς ὑπενοήσαμεν ἡμεῖς διαφαινόμενον· ὑπάρχουσι δὲ καὶ πολλοὶ θαλαμνοειδεῖς τάφοι, ἐξ ὧν δεικνύεται ὅτι παλαιάτατα ἐχρησίμωσεν ὁ χῶρος ὡς νεκροταφεῖον, ὧν ἐξαιρέτως εὐθετος πρὸς τοιοῦτους ἐν γένει τάφους, καὶ πλέον κατάλληλος ἢ ὁ περὶ τὰς Μυκῆνας πρὸς ἀπόκρυψιν αὐτῶν· διότι τὸ ξηρὸν καὶ ἀμμῶδες τοῦ τόπου ἐπιτρέπει τὴν ἀνόρυξιν βαθυτάτων βόθρων, καὶ τὴν μὴ ἐπίθεσιν ἐνδεικτικῶν τύμβων ἐπ' αὐτῶν, πλὴν τῶν περισσῶν χωμάτων, ἅτινα ἐξήγοντο ἐκάστοτε ἀπ' αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ χῶματα ταῦτα ἐξερρύησαν σὺν τῇ χρόνῳ καὶ τὸ πλῆθος τῶν φυσικῶν ἐπαρμάτων ἤμβλυσε τὴν διάκρισιν καὶ ὑπὸ τῶν ὀξυδερκεστάτων ἔτι ἀρχαίων τυμβωρύχων· διὸ μόνον εἰς θολωτὸς τάφος εὐρέθη ἐκεῖ ἄχρι τοῦδε, κατὰ τύχην καὶ αὐτόξ, ἐν ᾧ πάμπολλοι ὑπάρχουσιν.

δ') *Ἐν τοῖς μεταξὺ Τίρυνθος καὶ Ἄργους.*

- 1) *Ἡ ἐξ Ἄργους εἰς Ἐπίδαυρον ἀρχαία ὁδός· μνημεῖα καὶ ἀθήν· τάφοι καὶ ἐπιγραφικὰ εὐρήματα· νεολιθικοὶ συνοικισμοί.*

Ἐξ Ἄργους ἐπὶ τῆς εἰς Ἐπίδαυρον ἀρχαίας ὁδοῦ, ἱκανὸν πρὸ τῆς εἰς Τίρυνθα ἀφίξεως, ἀναφέρει ὁ Πausanias ἐν Β' 25, 7 πυραμίδα τινα: «ἐρχομένοις δὲ ἐξ Ἄργους ἐς τὴν Ἐπίδαυρον ἐστὶν οἰκοδόμημα ἐν δεξιᾷ πυραμίδι μάλιστα εἰκασμένον, ἔχει δὲ ἀσπίδας σχῆμα Ἀργολικὰς ἐπειργασμένας· --- προϊοῦσι δὲ ἐντεῦθεν καὶ ἐκτραπέειν ἐς δεξιὰν Τίρυνθος ἐστὶν ἐρείπια»· ἐκ τούτου καθορίζεται σαφῶς τὸ οἰκοδόμημα ὡς κείμενον ἐν τῇ πεδιάδι· λίαν πιθανὴν θέσιν αὐτοῦ θεωροῦμεν παρὰ τὸ νῦν χωρίον «Πυργέλαν» ἢ «Πρυέλαν», κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸ χωρίον ἐξ Ἄργους, ἐγγὺς τῆς νῦν ἀμαξитоῦ· διότι τὴν ὑπαρξίν μεγάλου τινὸς ἀρχαίου οἰκοδομήματος δηλοῦσι κυδῶλιθοι

καὶ ἀρχαῖοι ἀρράβδωτοι σπόνδυλοι, ὧν εἶδομεν ἱκανοὺς ἀνὰ τὸ χωρίον κατεσπαρμένους, μάλιστα ἐν οἰκίᾳ Κωνστ. Νανοπούλλου, οἵτινες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κομισθῶσι μακρόθεν, ἕνεκα τῆς μικρᾶς μὲν κτιστικῆς αὐτῶν ἀξίας, τοῦ μεγάλου δὲ βάρους.

Ὅτι δὲ καὶ τάφοι ὑπῆρχον κατὰ τὴν λεωφόρον ταύτην, ἀποδεικνύει στήλη ἐπιτύμβιος, εὑρεθεῖσα ἐν τινι ἀγρῷ κατὰ τὰς ἐξ Ἄργους πρώτας οἰκίας τοῦ χωρίου, καὶ διατηρουμένη ἐν τινι ἀχυρῶνι· ἀντίγραφον αὐτῆς ἔδωκέ μοι ὁ ἐν Ναυπλίῳ δικηγόρος κ. Δ. Ῥούβαλης, προσθεὶς ὅτι ἐν παρακειμένῳ ἀμπελῶνι ἀνευρέ τις κρηπίδωμα λαξευτῶν ὀγκολίθων, ὅπερ ἐκάλυψεν ἐκ νέου· τοῦτο φαίνεται ἀναποκρινόμενον πρὸς τὸ πυραμιδοειδὲς οἰκοδόμημα τοῦ Παυσανίου. Ἡ στήλη εἶναι ἀκέραιος, ὕψ. 0·70, πλ. 0·50, λήγει δὲ ἄνω εἰς ἀέτωμα καὶ φέρει ἐπὶ τοῦ ὑποτυμπανίου γείσου ἐπιγραφὴν *Ἐθαμερῶ χαίρε* (χαίρειν τὸ ἀντίγραφον)· ὑπ' αὐτὴν παρίσταται ἐν ἀναγλύφῳ, κακῆς μεταγενεστέρως τέχνης, γυνὴ καθημένη καὶ κοράσιον ἀπέναντι αὐτῆς, κρατοῦν κίστην κοσμημάτων· ὑπ' αὐτὰ εἰς δέκα στίχους ὑπάρχει τετράστιχον ἐλεγεῖον (πρβ. ἐφημερίδα «Ἀθήνας» τῆς 11 Μαρτίου 1916):

Πατρὸς Ἔρωτος ὄρα₃ Ἐθαμερῶ ἠδὲ τε₃κούσης
 Μοσχίου ὀκταετῆ παιδα κα₅ταφθιμένην·
 ἦν, ὀδειρῆν πνιχθεῖσαν ἠάφ' ἔλκεος, ἔκτανε ὀμοῖρα,
 ἀμφοτέρους ὀπένθει παρθεμένη₁₀ τοκέας.

Τὸ ἐπίγραμμα, ἀρτίως εὐρυθμον καὶ ζωηρῶς περιγραφικόν, ἀναφέρει τὴν ὀκταετῆ Ἐθαμερῶ, θυγατέρα τοῦ Ἔρωτος καὶ τῆς Μοσχίου, ἀποθανοῦσαν ἐξ ἔλκεος τοῦ λάρυγγος δι' ἀποπνιγμοῦ, ἦτοι ἐκ διφθερίτιδος ἢ τινος παρεμφεροῦς νόσου.

Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ἐν τῷ ἐγγύς τῆς Πυργέλας χωρίῳ «Ἀλόουκα» εἶδομεν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς ἐκκλησίας Ἁγίας Βαρβάρας δύο ἀρραβδῶτους κίονας, καὶ τμήματα ἀρχαίων ἀγγείων πηλίνων, ἐκ τάφων βεβαίως, ἐγγύς που ἀνευρεθέντων, ἐξ ὧν ὑποδηλοῦται ἡ ἐκεῖθεν διερχομένη εἰς Ἐπίδαυρον ἀρχαία λεωφόρος. Ἐπίσης περαιτέρω μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνη-

μονευομένην ἐκτροπήν ἐκ τῆς ὁδοῦ, ἐν τῇ λεγομένῳ νῦν «Μπε-
γιώτικῳ» φρέατι τοῦ χωρίου «Δαλαμανάρας», ὑπάρχουσι καὶ
λίθοι λαξευτοὶ καὶ μεγάλοι σπόνδυλοι μετὰ βραδῶσεων καὶ
τινα μέλη μετοπῶν ἐξ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ οἰκοδομήματος,
ἴσως τοῦ μνήμονευθέντος πυραμιδοειδοῦς· διότι ἕτερόν τι δὲν
ἀναφέρεται, οὐδὲ διαφαίνεται ποῦ κατὰ τὰ χωρία ταῦτα. Εὐρο-
μεν δ' ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἱερέως Τασοπούλλου κιονίσκον ἐπι-
τύμβιον, ἀρράβδωτον, λευκοκιτρίνου ἐγχωρίου μαρμάρου, ὕψ.
0 485, διαμ. 0 30, ἀκέραιον, φέροντα ἐπιγραφὴν Λατινιστί:

CIVLIVSCAPI
CIVLIVSMAX·IV
DISMERITIS

ἦτοι G. Iulius Capi, Gn. Iulius Max[im]u[s] dis me-
[r]itis· τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχ. 2 C φέρει λοξὴν τινα κεραίαν.

Ἐκ τούτων δηλοῦται ὅτι κατὰ τὴν εὐφορωτάτην ταύτην
πεδιάδα ἦσαν κατεσπαρμένοι οἰκίσκοι γεωργῶν καὶ κηπουρῶν,
καὶ μικροὶ συνοικισμοὶ κατὰ τε τὴν Ῥωμαϊκὴν καὶ τὴν Βυζαν-
τιακὴν περίοδον, ὡς δεικνύουσιν ὑπόλοιπα ἐκλελοιπῶτων χω-
ρίων ἐν τινι ἐπάρματι παρὰ τὸ νῦν Νεκροταφεῖον Δαλαμανά-
ρας· ὀλίγον μετ' αὐτῶ, καὶ κατὰ τὸ μέσον ποῦ τῆς μέχρι τοῦ ἐκ-
κλησιδίου Ἁγίου Γεωργίου ὁδοῦ πρὸς τὸ Ἄργος, ὑπάρχει ἐκα-
τέρωθεν αὐτῆς ταπεινὸς ἐπιμήκης λόφος, ἐνθυμίζων τοὺς ἐν τῇ
Θεσσαλικῇ πεδιάδι μείζονας καὶ εὐδιακρίτους νεολιθικοὺς συγ-
οικισμούς· ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουσι θραύσματα ἀγγείων Ῥωμαϊ-
κῆς καὶ Βυζαντιακῆς περιόδου, ἴσως δὲ καὶ νεολιθικῆς· παρά-
κειται θέσις «Κεραμιδῶνας» νῦν καλουμένη, τούτων τῶν ἀφθό-
νων τμημάτων ἕνεκα καὶ ἐκ παλαιότερας τινὸς καμίνου ὀπτο-
πλίνθων, ἐν τῇ ἀγρῷ Ἡλ. Φινοπούλλου ὑπαρχούσης· ἐν δὲ τῇ
ἐκκλησιδίῳ Ἁγίου Γεωργίου πλάκες τινὲς καὶ λίθοι λαξευτοὶ
ὑποδηλοῦσιν ἐσκαφὰς τάφων ἀρχαίων, καὶ περαιτέρω πρὸς
τὸ Ἄργος ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ ἔπαρμα ἐκτενὲς φέρει τὰ αὐτὰ
τῇ εὐθὺς προμνημονευθέντι ὄστρακα, ὧν τινα φαίνονται ὄντα
νεολιθικά.

22 5 17

2) Τετειχισμένος μέγας πύργος τῆς μυκηναίας περιόδου παρὰ
τὸ Κατσίγρι· χοῆσις ἀσβέστου, ὡς ἐν τῇ πυραμίδι
τῶν Κερχρεῶν ἢ Μιδέα

Τὸ νῦν χωρίον «Κατσίγρι» κεῖται πρὸ Ἀνατολᾶς καὶ εἰς μιᾶς περίπου ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Τίρυνθος· τούτων μεταξὺ κεῖται τὸ μονήρες ὄρος Ἁγίου Ἡλία, ἐφ' οὗ ὑπάρχει τὸ τετειχισμένον ἔρεισμα, ὅπερ ἐθεωρήσαμεν ἄνω ὄν τὴν Λίχυμναν· ἄγει δ' ἐκ τοῦ Κατσίγρι βρατὴ ὁδὸς μετὰ ἡμίσειαν ὥραν εἰς θέσιν «Παλαιόκαστρον» καλουμένην, καὶ εἰς τὸ ἐκκλησιδίον τοῦ Ἁγίου Ἀνδριανοῦ, ὧν ἐγγὺς λέγουσιν ὅτι ὑπῆρχε ποτε χωρίον «Βολμίρι», ἐκλειοπὸς ἕλως· εἰς τὰ κρασπεδα τοῦ βουνοῦ τούτου ὑπάρχει φρέαρ ἀφθόνου ὕδατος, ὁπόθεν ὑδρεύονται οἱ χωρικοί, τοῦ παρὰ τὸ χωρίον αὐτὸ ὑπάρχοντος, παρεχομένου ἐλάχιστον ὕδωρ· λέγουσι δὲ ὅτι ἐν τῷ κήπῳ τοῦ ἱερέως Παπαμάρκου, ἐγγυτάτῳ τοῦ δαψιλοῦς φρέατος, εὐρέθησαν πρὸ ἐτῶν πλάκες μεγάλαι εἰς βάθος 1.50 μ. καὶ εἰς χρυσοῦς δακτύλιος, καὶ ὅτι αἱ πλάκες αὗται ἄγουσιν εἰς τι «κούφωμα», ἴσως θολωτὸν τάφον διὸ πρέπει νὰ γένηται ἐκεῖ ἔρευνά τις· διότι πρὸς τούτοις λέγουσιν οἱ χωρικοὶ ὅτι πρὸ πολλῶν ἐτῶν εὐρέθη ἐκεῖ «πλάκα μὲ γράμματα καὶ εἶχε ἀπάνου ἄνθρωπον», ἦτοι ἀνάγλυφόν τι.

Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ ὑπάρχει μέγας τετράγωνος πύργος, ἄριστα τετειχισμένος διὰ μεγάλων πολυγωνικῶν ὀγκολίθων, λίαν ἐπιμελῶς λελαξευμένων καὶ ἡρμοσμένων· οἱ πρῶτοι τούτων ἐρεῖδονται ἐπὶ τοῦ βράχου, λαξευθέντος καλῶς πρὸς ἐξίσωσιν καὶ σχηματίζοντος μικρὰν εὐθυντηρίαν, κοινῶς «πατοῦραν»· οἱ λίθοι τῶν γωνιῶν φέρουσι κάθετον πλασισιῶδες διάξεσμα, ὅσον οἱ τῶν πύργων τῆς Δημητριάδος, ἀλλ' ἀβαθέστερον· σφίζεται δὲ εἰς τρεῖς δόμους τὸ τεῖχος, καὶ φέρει θύραν κατὰ τὴν Δυσμικὴν πλευράν, μετὰ λαξευτῶν παραστάδων καὶ ὑπερθύρου μονολίθου, ὀριζοντίου· τὸ ὕψος αὐτῆς εἶναι περίπου 2.60 μ., ἐνιαχοῦ δ' ἐσώθη τὸ τεῖχος εἰς

ὕψος 9 μ.· τὸ πᾶχος αὐτοῦ εἶναι περίπου 1.50 μ.· κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τῶν λίθων ἀφίνεται ἐξογκωσὶς τις. Ἡ ἐν γένει ὄψις τοῦ τείχους τούτου ἐμφανίζει λίαν στενὴν ἀπὸ κτιστικῆς ἀπόψεως συγγένειαν πρὸς τὴν τειχοδομίαν τῆς πυραμίδος τῶν Κεγχρεῶν, περὶ ἧς προείπομεν ἐν σελ. 80

Πρὸς δὲ τούτοις ὑπάρχει καὶ ἑτέρα πρὸς τὸ μνημεῖον ἐκεῖνο ὁμοιότης· διότι περίξ τοῦ πύργου τούτου ὑπάρχει ἕτερον συγκεντρικὸν τετράπλευρον πολλῶν μείζον κτίσμα, ὁμοίως ἐκτισμένον ὑπὸ τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν, ἐκτεινόμενον καθ' ὄλγην τὴν ἄνω γραμμὴν τῶν ἀποκρήμνων βράχων, ἔτι δὲ ἐξω τοῦ δευτέρου τούτου περιβόλου διεκρίναμεν τρίτην, προστατευτικὸν τούτων, κατὰ τὸ μέσον τοῦ βουνοῦ πρὸς τὴν Νότιον πλευρὰν αὐτοῦ, τὴν μόνην εὐδατον· διότι ἀπὸ τῶν λοιπῶν εἶναι ἄβατος καὶ ἀπόκρημνος οὗτος, ὑποκειμένου βαθυτάτου χειμάρρου, περιβάλλοντος τὸν βουνὸν ἐν εἶδει ἡμικυκλίου· ὁ τρίτος οὗτος περιβόλος ἐποικήθη ἀμελῶς διὰ λίθων ἀργῶν, ὡς ὁ περὶ τὴν πυραμίδα τῶν Κεγχρεῶν, καὶ δυσχερῶς ἐπίσης διακρίνεται.

Τοῦ δευτέρου δὲ περιβόλου διαφαίνεται πιθανῆ εἴσοδος ἐκ τῆς Νοτίου πλευρᾶς, ἧς πλησίον καὶ κατὰ τὴν γωνίαν ἔχει κτισθὴ μεγάλη φσειδῆς ἀποθήκη ὕδατος, κοινῶς «στέρνα», θολομένη τὰ ἄνω ἧς ἱκανόν, τοῦ βάρους ἔχει λαξευθῆ ἐν τῷ βράχῳ· τὸ νῦν σφῶζόμενον βάθος εἶναι 2.50 μ. περίπου, τὸ δὲ λοιπὸν κατέχεται ὑπὸ καταπεσόντων ὀγκολίθων αὐτῆς· ἔχει δ' ἐπιχρισθῆ ἔσω διὰ παχέος καὶ λίαν ἰσχυροῦ ἀσβεστοκονιάματος, συγχρόνου βεβαίως τῇ κτίσει καὶ λίαν ὁμοίου τῇ τεθειμένῃ ἐν ταῖς ἀρμογαῖς τῶν ὀγκολίθων τῆς πυραμίδος τῶν Κεγχρεῶν ἀσβέστη.

Ἐπάρχουσι δ' ἐνιαχοῦ ἐντὸς τῶν δύο πρώτων περιβόλων ἐπιπόλαιοι τινες σκαφαί, μηδενὸς τυχοῦσαι εὐρήματος, διότι δὲν ἔχει σχηματισθῆ οὐδεμία βαθεῖα ἐπίχωσις οὐδαμοῦ, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς ἐλάχιστον βάθος ὁ φυσικὸς βράχος· πρὸς δὲ τούτοις ἡ λίαν ἐνδεικτικὴ σπάνις ὀστράκων παλαιῶν ἀγγείων καθ' ὄλγην τὴν τετειχισμένην περιοχὴν, καθ' ἣν ὀλίγων τινῶν τρο-

χηλάτων ἀβαφῶν ἀνευρίσκει τις ἔχνη, δηλοῖ ὅτι δὲν κατώκησαν πολλοὶ ἄνθρωποι ἐκεῖ καὶ ὅτι ἄρα δὲν πρόκειται περὶ πολίγνης ἢ κώμης, ἀλλὰ περὶ τινος μονίμου φρουρᾶς, κατ' ἀρχὰς μὲν τῷ Τίρυνθίων, ὡς ἐν Δικύμνῃ, ἐὰν μὴ καὶ ὁ μεῖζων οὗτος πύργος διαμφισθητήσῃ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ προμνημονευθέντος ἐλάσσονος τοῦ ἐν Ἀγίῳ Ἡλίῳ Τίρυνθος, περὶ οὗ βλ. τὰ προειρημένα, μετέπειτα δὲ τῶν Ἀργείων κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον καὶ αὐτὴν τὴν ἱστορικὴν, καθ' ἃ ἐν τῇ πυραμίδι τῶν Κεγχρεῶν καὶ τοῖς τρισὶ πύργοις τῆς πρὸς τὴν Κόρινθον ὁδοῦ πρὸ τῶν Μυκηνηῶν παρὰ τὰ νῦν Φύχτια.

Εἶναι ἄρα ὁ προειρημένος πύργος μετὰ τῶν περιβόλων αὐτοῦ σπουδαῖον φρουριακὸν συγκρότημα, ἕπερ θὰ ὑπῆρξεν ὀνομαστόν λόγῳ τῆς σοβαρότητος τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἐκτάκτου ἀπὸ φύσεως καὶ τέχνης ὀχυρότητος· τὸ ὅτι δὲν δύναται τις νὰ θεωρήσῃ ἐνταῦθα κειμένην τὴ Μιδεῶν ἢ Μίδειαν, περὶ ἧς πολλὰ διέσωσεν ἡμῖν ἡ ἀρχαία παράδοσις, ἀποδεικνύει μαλιστα ἢ σπάνις τῶν ὀστράκων, ἅτινα ἐν ὀπωσδήποτε κατοικηθείσῃ πολίχνῃ ἢ κώμῃ ἐμφανίζονται πάντοτε δαψιλῆ. Εἰς ὑστέρους ὁμῶς χρόνους φαίνεται ὅτι κατώκησάν τινες οἰκογένειαι ἀνθρώπων ἐν τῷ παρὰ τὸ φρέαρ ἐλαφρῶς ἐπικλινεῖ τόπῳ, γεωργοὶ καὶ κηπουροί. Κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν ὁμῶς περίοδον ἦτο δυνατὸν νὰ ταφῇ τις τῶν βασιλέων, ἢ ἡγεμόνων, τῆς Τίρυνθος ἐκεῖ· ἢ τῶν φρουράρχων τῆς θέσεως ταύτης, ἐν θολωτῷ ἢ ὁμοίῳ, οἷον ὑποδηλοῖ τὸ λεγόμενον «κούφωμα», ἐν ᾧ τὸ μνημονεύμενον ἀνάγλυφον καὶ ἄλλα τοιαῦτα φαίνονται ὄντα τῶν κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον οἰκησάντων ἀνθρώπων.

Α. Σ ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ